

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
Муниципальное образование «Закаменский район»
Муниципальное автономное общеобразовательное учреждение
«Бортойская средняя общеобразовательная школа»
(МАОУ «Бортойская СОШ»)

РАССМОТРЕНО
на Педагогическом совете
(Протокол № 1
от 25.08.2023 года)

СОГЛАСОВАНО
Наблюдательным Советом
(Протокол № 1
от 25.08.2023 года)

УТВЕРЖДЕНО
Приказом по МАОУ
«Бортойская СОШ» № 58
от 28.08.2023 года

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА
учебного предмета «Родная (бурятская) литература»
для обучающихся 8 класса

у. Бортой 2023 г

ТАЙЛБАРИ БЭШЭГ

«Буряад литература» гэхэн курсын ажалай программа хадаа Россиин Федерациин хуралсалай Министерствын тогтоолнууд дээрэ үндэхэлжэ зохёогдоһон хуралсалай программа болоно:

- Федерального закона от 29.12.2012 № 273-ФЗ «Об образовании в Российской Федерации»;

- приказа Минпросвещения России от 22.03.2021 № 115 «Об утверждении Порядка организации и осуществления образовательной деятельности по основным общеобразовательным программам – образовательным программам начального общего, основного общего и среднего общего образования»;

- приказа Минпросвещения России от 18.05.2023 № 370 «Об утверждении федеральной образовательной программы основного общего образования» (далее – ФОП ООО);

- приказа Минпросвещения России от 31.05.2021 № 287 «Об утверждении федерального государственного образовательного стандарта основного общего образования» (далее – ФГОС ООО третьего поколения);

- Закона Республики Бурятия от 13.12.2013 № 240-V «Об образовании в Республике Бурятия»;

- Закона Республики Бурятия от 10 июня 1992 г. №221-ХП «О языках народов Республики Бурятия» (с изменениями и дополнениями);

- Устав МАОУ «Бортойская СОШ»

- Основная образовательная программа основного общего образования МАОУ «Бортойская СОШ»

8-дахи классай «Буряад литература» («Бэлиг» 2018 он) гэхэн ном (авторнууд Ц.Б.Бадмацыренова, К.Н.Гармаева, Б.Ш.Ширапова) программын ёһоор хараалагдаһан эрдэмэй, буряад хэлэнэй теориин, методикын талаар мүнөө сагта нэбтэрүүлэгдэжэ байһан эрилтэнүүдые баримталан зохоогдо.

Тус программа гүрэнэй Федеральна стандарт, Буряад Республикын хуралсалай болон эрдэм ухаанай министерствын туршалгын программа дээрэ үндэхэлэгдэнэ. Буряад дунда хургуулида түрэлхи литература хуралсалай предмет болгогдожо, үзэгдэжэ байдаг гээшэ.

Программа иимэ хубинуудһаа бүридэнэ: тайлбари бэшэг, хуралсалай-тематическа түсэб, программын байгуулга ба удха, календарно-тематическа түсэб, хурагшадай мэдэсэ шадабариин гол эрилтэнүүд, хуралсалай методическа хангалга, хабсаргалта

Буряад литература үзэлгэ болбол имагтал образоор харуулдаг дээрэхээ хурагшадые арад зондоо үнэн сэхээр хүмүүжүүлхэ хэрэгтэ тон ехэ удха шанартай.

Түрэлхи литературынын программа тематическа принципэй үндэһэн дээрэ байгуулагдаба. Эндэ арадай аман зохёолнууд, буряад литература сооһоо удхын ба байгуулалтын талаар нурагшадай ойлгосо, мэдэсэдэ таарамжатай уран һайханай зохёолнууд шэлэгдэн абтажа, тайлбарилан уншахаар, шудалан үзэхөөр хараалагдаба. Эдэ зохёолнууд хадаа түүхын үе сагтай, арад зоной үйлэ хэрэгтэй, түүхэтэй, түрүү хүнүүдэй дүрэтэй сэхэ холбоотой юм.

Россиин Федерациин нурулсалай эмхинүүдэй федеральна нурулсалай түсэбөөр буряад литературада 68 саг үгтэгдэнэ.

ПРОГРАММЫН БУРИДЭЛ

1. Оршол
2. Арадай аман зохоолой уран һайханай заншал
3. Буряад арадай XVIII-XIX зуун жэлнүүдэй бэшэмэл зохёолнууд ба тэдэнэй уран һайханай заншалнууд
4. Буддын шажанай зохёолнууд ба тэдэнэй заншалнууд
5. XX зуун жэлэй эхинэй буряад литература ба тэрэнэй заншалнууд
6. Поэт-реформатор
7. Реалистическэ ёһо заншалые буряад литературада хэрэглэлэгэ
8. 30 онуудай ба Эсэгэ Ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай үе буряад литературада
9. Буряад сонет
10. Хүн түрэлтэндэ, уг гарбал, уг изагуур
11. Арадай аман зохоолой заншалые буряад литературада хэрэглэлэгэ

НУРАГШАДАЙ ШАДАБАРИНУУД

Нурагшын өөрын хүгжэлтын дүнгүүд (личностные УУД):

- өөрынгөө сэдхэлэй байдал түрэл хэлэн дээрээ хэлэхэ
- оршон тойронхи байгаалиин, тиихэдэ хажуудахи хүнүүдэйнгээ байдал ойлгохо, тэдэндэ өөрынгөө хандаса, хүнүүдые дэмжэһэнээ, тэдэндэ туһалһанаа түрэл хэлэн дээрэ харуулха
 - хэлэээ баян, тодо, уран, сэбэр болгохоёо оролдохо;
 - түрэл орондоо, байгаалидаа дуратай байһанаа, уг гарбалайнгаа утаһа мэдэһэнээ харуулжа шадаха;
 - уншаха, харилсаха дуратай байха;
 - бэшэхэ шадабаритай байха, шагнажа абаад бэшэхэ, зохёон бэшэхэ;
 - сэдхэлэйнгээ байдал тухай, тиихэдэ үзэһэн юумэнүүд тухайгаа зохёон бэшэхэ;

- түрэл хэлээ судалха эрмэлзэлтэй байха;
- өөрынгөө хэһэн ажал сэгнэжэ шадаха.

Бээ гуримшуулаад ябаха шадабари (регулятивные УУД)

- өөрөө хэшээлэй темэ хэлэхэ;
- багшатаяа сугтаа һуралсалай проблемнжэ асуудал яажа шиидхэхэ тухайгаа хөөрэлдэн, тусхай түсэб табиха;
- хэһэн ажалай түсэбтэй, алгоритмын ёһотой тааруулха, зэргэсүүлхэ, ажалаа шалгаха, сэгнэхэ, зүб болгохо;
- өөрынгөө, һурагшатай ажал тусхай критеринүүдээр шалгаха, хэр зэргэ шадабаритай болообиб гэжэ элирүүлжэ һураха, критеринүүдые зохёохо.

Оршон тойрониё судалха шадабари (познавательные УУД)

- тестээр дамжуулагдаһан мэдээсэлнүүдэй янза ойлгохо: юн тухай хэлэгдэнэб, гол удхань, идейн ямар бэ?
- олон ондоо янзын уншалга хэрэглэхэ;
- ондо ондоо түхэлтэй тестнүүд сооһоо (текст, схемэ, хүсэнэг, зураг) сооһоо өөртөө мэдээсэл олохо;
- анализ, синтез хэхэ;
- шалтаан хойшолон хоёрой хоорондохи холбоо харуулха;
- бодомжолхо.

Харилсаха шадабари (коммуникативные УУД):

- Хэлэлгын зорилгоһоо дулдыдуулан өөрынгөө һанал бодол аман ба бэшэгэй хэлэн дээрэ харуулха
- хэлэхэ харилсаха зорилгоһоо үндэһэлэн, монолог, диалог хэрэглэжэ шадаха;
- өөрынгөө һанал бодол, һанамжа хэлэжэ, баталжа шадаха;
- хүнэй хэлэһые шагнаха, ойлгохо, тиин өөрынгы һанал бодол хубилгахаяа бэлэн байха;
- ажаябуулга эмхидхэхэдээ, хөөрэлдэжэ, хоорондоо хэлсэжэ, нэгэ һанал бодолдо ерэхэ, асуудалнуудые табиха.

Буряад литератураар шадабари (предметные результаты)

Һурагшад иимэ юумэнуудые мэдэхэ ёһотой:

- Үзэһэн зохёолойнгоо автор тухай, номой нэрые;
- Үзэһэн зохёолойнгоо гол үйлэнуудые (сюжет, геройнууд, тэдэнэй хоорондохи харилсаан тухай);
- портрет,пейзаж, эпитет, метафора тухай, тэдэнэй онсо янзануудые;
- программаар хараалагдаһан сээжэлдэхэ ёһотой зохёолой хэһэгүүдые, шүлэгүүдые.

Һурагшад иимэ юумэнүүдые хэжэ шадаха ёһотой:

- уран зохёолшы зохёол соогоо бэшэһэн уран зураглалые хөөрэжэ;

- үзэжэ байһан зохёолой гол шухала үйлэнүүдые бусад олон юрын үйлэнүүдһээ илгажа;
- зохёол сохи үйлэнүүдэй болоһон шалтаганиие , сагые, тэрэнэй хойшолонгые элирүүлжэ;
- үзэжэ байһан зохёолой хэлэнэй уран аргуудые, байгаагийн зураглалнуудые текст сооһоо илгажа;
- зохёолой геройдо оорынь хэһэг,хэрэг, үйлэ, хэлэһэн һанал бодолынь баримталан, характеристикэ үгэжэ;
- уран зохёол болон хрестомати сорхи текст зүбоор, тодорхойгоор уншажа;
- сээжэлдэһэн зохёолоо тодоор, уранаар уншажа;
- багашаг эпическэ зохёол болоод ехэ зохёолой хэһэгүүдые тобшоор,удхадань дүтэрхыгоор, түүбэрилэн найруулан бэшэжэ;
- зохёолой герой тухай хөөрөжэ;
- багахан эпическэ зохёолой удхаар түсэб табижа;
- өөрынгөө дураар уншаһан зохёол тухайгаа һанамжаяа, ойлгоһоноо өөрынхээрэ хөөрөжэ;
- уран зураашадай гоё һайхан зураг тухай ойлгоһоноо, һанамжаяа хэлэжэ;

ПРОГРАММЫН БАЙГУУЛГА БА УДХА

Оршол (1 час)

1-дэхи хуби. Раздел I. Арадай аман зохёолой уран һайханай заншал -13 час
Аман зохёолой заншалые литературада хэрэглэлгэ. Мифүүд. Домогууд. Дуунууд. Онһон ба хошоо үгэнүүд. Э.Х.Галшиев «Бэлигэй толи»

Үрээлнүүд. Таабаринууд. Юртэмсын гурбалжан, дүрбэлжэн.Буряад арадай аман зохёолнууд. Үльгэрнүүд. Абай - Гэсэр хүбүүн. Шалгалтын ажал.

Раздел II. Буряад арадай XVIII-XIX зуун жэлнүүдэй бэшэмэл зохёолнууд ба тэдэнэй уран һайханай заншалнууд-5 ч

Монголой нюуса тобшо. Замай тэмдэглэлнүүд. Дамба – Даржаа Заяев; Б.Барадин Будда

Рабданов. Худалдаа наймаан, түбэд эхэнэрнүүд

Ш.-Н.Р.Цыденжаповай «Дэлхэйн табан «үнгэтэ» арадуудые нэгэдүүлгэ.

Раздел III. Буддын шажанай зохёолнууд ба тэдэнэй заншалнууд- 3 ч.

Буддын шажанай зохёолнууд. Дугаров Э.Ч. Будда Шакьямуниин зохёолнууд. Доншод хурал. Донжуур маани.

Раздел IV. XX зуун жэлэй эхинэй буряад литература ба тэрэнэй заншалнууд- 9 час

Буряад арадаа гэгээрүүлэгшэд. Ч-Л. Базарон. «Хаарташан» зүжэг. Д-Р. Намжилов «Буряад аршааншадай байдал». Б.Б.Барадин «Сэнгэ баабай». Архи тамхинай хорооной хойшолон.

Б.Барадин «Ехэ удаган абжаа» зүжэг. Шүлэг «Буряад –монголой уг гарбалай домог».

Шалгалтын ажал. Минии уг гарбал.

Раздел V. Поэт-реформатор- 2ч.

Поэт – реформатор Д.Дашинимаев. Шүлэгүүд «Тоёон», «Туг».

2-дохи хуби Раздел I. Романтизм – 4ч.

Романтическая ёно заншалай нүлөөн. С. Туяа творческо зам. Ч.Ц.Цыдендамбаев поэтлик. Д-Д. Ж.Мункоев «Талада гарабаб»поэмэ.

Раздел II. Реалистическэ ёно заншалые буряад литературада хэрэглэлэгэ

7.Реализм. Ц.Ц.Дондубон «Хиртэһэн һара». Нютагай хүндэтэй хүнүүд.

Раздел III. 30 онуудай ба Эсэгэ Ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай үе буряад литературада- 9ч

К.Ш.Цыденов «Хээрэ» хөөрөөн. Ц.Р.Галанов «Эсэгийн хүбүүн». Эсэгэ Ороноо хамгалгын Агууехэ дайн. Ц.Ц.Дондогой - журналист, публицист «Эхэ тухай поэмэ». Шалгалтын ажал.Эхэ нангин үгэ.

Раздел IV. Буряад Сонет-2ч (нац. рег. к)

Сонедэй түүхэхэ М.Ж.Самбуев «Аласай замда юрөөнэм». Нургаал захяанууд залуу үетэндэ заатагүй хэрэгтэй.

Раздел V. Хүн түрэлтэндэ, уг гарбал, уг изагуур -7ч.

Л.Д.Тапхаев поэт-лирик. Поэмэ «Угай түүхэ». Булгад, эхирэд, хори, хонгоодор буряадуудай уг гарбал, хүр хүлдэ. А.Г-Н. Лыгденов «Үншэн». А.Г-Н. Лыгденов «Нюдэнэй аршаан» хөөрөөн. Минии нютагай нангин шүтөөнэй газарнууд. Угсаата зоной нургаалнууд.

Раздел VI. Арадай аман зохёолой заншалые буряад литературада хэрэглэлэгэ – 4ч. Буряад литературада арадай аман зохёолой үзүүлһэн нүлөөн. Д.Н.Сультимов «Амиды зула» зүжэг. Шалгалтын ажал.

Хамта дээрээ 68 час, неделидэ 2 час болоно.

КАЛЕНДАРНА-ТЕМАТИЧЕСКА ТҮСЭБЛЭЛГЭ

№ п/п	Темэ	Саг		Үзэхэ саг
		хамта	Шалгалтын н хүдэлмэри	
	Литература- үгын искусство	1		
	Арадай аман зохёол тухай	1		
	Аман зохёолой үүргэ тухай	1		
	Прозын жанр: мифүүд. «Дэлхэй яаж бии болооб?», «Арааха»	1		
	Прозын жанр: домогууд . Хори, хонгоодор, сартуул зон тухай	1		

	домогууд			
	Прозын зохёолнуудай байгуулга, сюжет	1		
	Онъон үгэнүүд, таабаринууд,	1		
	Дуунууд, үрээлнүүд, жороо үгэнүүд,	1		
	Юртэмсын гурбалжан, дүрбэлжэн таабаринууд	1		
	Зүжэгэй жанрнууд тухай	1		
	Үльгэрнүүд тухай ойлгосо.	1		
	Үльгэршэд –түрүү үзэл бодолоороо, бэлиг шадабаряараа онсо илгаржа, арадай дундаһаа урган гараһан оюун ухаатан.	1		
	«Гэсэр» үльгэр эрдэмтэдэй суглуулан бэшэжэ, бүридхэһэн тухай. «Гэсэр» үльгэрэй шэнжэнүүд тухай. «Гэсэрэй» хэблэлнүүд тухай	1		
	«Гэсэр» - буряад арадай эпос	1		
	Гэсэрэй газар дээрэ түрэлгэ	1		
	Гэсэрэй баатаршалганууд	1		
	Үльгэрэй байгуулга	1		
	Үльгэрэй уран аргууд	1		
	Абай Гэсэрэй дүрэ тухай	1		
	Үльгэрэй гол удха тайлбарилга	1		
	Үльгэрэй зүйлнүүд тухай	1	1	
	Х.х. Найруулга. Гэсэр – арайдай баатар	1		
	Монголой нюуса тобшо	1		
	Тэмүүжиндэ Чингис хаан соло олгогдоһониинь	1		
	Дэлхэйн табан «үнгэтэ» арадуудые нэгэдүүлгэ	1		
	Д.-Д. Заяев «Замай	1		

тэмдэглэлнүүдхээ			
Базар Барадин «Замай тэмдэглэлнүүдхээ»	1		
Будда Рабданов «Худалдаа наймаан, түбэд эхэнэрнүүд»	1		
Буддын шажанай зохёолнууд	1		
Ч-Лх.Базарон «Хаарташан»	1		
Д-Р.Намжилон «Буряад аршаашадай байдал»	1		
Б.Барадинай зохёохы ажахы зам.	1		
«Сэнгэ баабай» хөөрөөн	1		
Базар Барадин «Буряад-Монголой уг гарбалай домог»	1		
Д.Дашинимаев-поэт – реформатор	1		
«Туг», «Тоёон».	1		
Солбонэ Туяа. «Ангар далай» гэхэн романтическа поэмэ. Гол геройнь дүрэ.	1		
Ч. Цыдендамбаев «Концерт» хөөрөөн»	1		
Д-Д.Ж.Мункоевой «Талада гарабаб» поэмэ	1		
Зохёолой удха ба байгуулга	1		
Реализм тухай ойлгосо	1		
Ц. Доной творческо зам. «Хиртэхэн һара» туужа	1		
«Бурхан торхо хоёр» бүлэгэй анализ	1		
«Тармалгын үе» гэхэн бүлэгэй гүнзэгы удха.	1		
Раднын дүрэ Хамтын ба үмсын ажал тухай	1		
«Гэмынь урдаа, гэмшэлынь хойноо»	1	1	

Литературна теори. Туужын уран арганууд	1		
Х.х. Раднын гэр бүлэ (найруулга)	1		
К.Ш.Цыденов «Хээрэ» хөөрөөн	1		
Эрэ хүнэй зосоо эмээлтэ морин	1		
Ц.Р.Галанов «Эсэгийн хүбүүн»	1		
Эсэгэ Ороноо хамгалгын Агууехэ дайн	1		
Ц.Ц.Дондогой . «Эхэ тухай поэмэ» поэмын удха ба байгуулга.	1		
Эхын захиһан захяанууд	1		
Х.х. Зохёолго «Эхэ - нангин үгэ»	1		
М.Ж.Самбуев. «Сонедүүдэй гүрлөө»	1		
Сонедүүдэй байгуулга, уран арганууд	1		
Л.Д.Талхаев поэт-лирик. Поэмэ «Угай түүхэ».	1		
Булгад, эхирэд, хори, хонгоодор буряадуудай уг гарбал, хүр хүлдэ.	1		
А.Г-Н. Лыгденов «Үншэн»	1	1	
А.Г-Н. Лыгденов «Нюдэнэй аршаан» хөөрөөн	1		
Х.х. Аршаан булагтай нангин газарнууд - зохоолго	1		
«Хүгшэрхын далай...»	1		
Арадай аман зохоолой буряад литературада нүлөөн	1		
Д.Н.Сультимов «Амиды зула»зүжэг	1		
Хамтадаа	65	3	

БАГШЫН ХЭРЭГЛЭХЭ МЕТОДИЧЕСКА ЛИТЕРАТУРА

1. Ц.Б, Бадмацыренова, К.Н. Гармаева, Б.Ш. Ширапова «Буряад литература» 1-2 – дохи хуби, 3-дахи хэблэл. – Улаан-Үдэ: «Бэлиг» хэблэл, 2012 он.
2. Л.Ц. Халхарова. XX зуун жэлэй эхин үеын буряад уран зохеол: хрестомати – УлаанҮдэ: «Бэлиг» хэблэл, 2009 он.
- 3.«Мүнгэн дуһалнууд» 7-8 классуд «Электронная книга бурятской литературы». Бурятский героический эпос «Гэсэр» «Электронная книга бурятской литературы», Улан-Удэ.
4. Ц.Б, Бадмацыренова, К.Н. Гармаева, Б.Ш. Ширапова «Буряад литература» 1-2 –дохи хуби, 3-дахи хэблэл. – Улаан-Үдэ: «Бэлиг» хэблэл, 2012 он.
5. Л.Ц. Халхарова. XX зуун жэлэй эхин үеын буряад уран зохеол: хрестомати – УлаанҮдэ: «Бэлиг» хэблэл, 2009 он.
6. «Мүнгэн дуһалнууд» 7-8 классуд «Электронная книга бурятской литературы».
7. «Мүнгэн дуһалнууд» 5-6 классуд «Электронная книга бурятской литературы» Бурятский героический эпос «Гэсэр» «Электронная книга бурятской литературы», Улан-Удэ.